

SAAMELAISKÄRÄJIEN KERTOMUS VUODELTA 2006

Saamelaiskäräjät on kokouksessaan 20.2.2007 hyväksynyt seuraavan kertomuksen toiminnastaan vuodelta 2006 valtioneuvostolle.

1. YLEISTÄ

1.1. Kertomus. Saamelaiskäräjälain (974/95) mukaisesti saamelaiskäräjät laatii vuosittain hallituksen kertomuksen laatimista varten kertomuksen siitä, mitä merkittävää on tapahtunut saamelaisia erityisesti koskevien asioiden kehityksessä. Saamelaiskäräjät kiinnittää kertomuksessaan huomiota siihen, miten eduskunnan ja sen erityisvaliokuntien toivomat ja edellyttämät asiat ovat toteutuneet, miten saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset perusoikeudet ja niitä koskeva itsehallinto saamelaisten kotiseutualueella ovat saamelaisten mielestä kehittyneet sekä siihen, mitkä tärkeät lainsäädännölliset ja rahoitukselliset hankkeet tulisi saattaa eduskunnan käsiteltäviksi.

1.2 Toiminta. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät piti kolme kokousta. Yhdessä ympäristöministeriön kanssa Saamelaiskäräjät valmisteli Saamelaisten kestävä kehityksen ohjelman ja hyväksyi sen. Ohjelman linjauksia otetaan huomioon kertomusvuonna hyväksytyssä Kansallisen kestävä kehityksen strategiassa ja sen toimeenpanoa koskevassa valtioneuvoston periaatepäätöksessä. Käräjät osallistui vuonna 2006 oikeusministeriössä laaditun maankäyttöoikeutta saamelaisten kotiseutualueella koskevan lainsäädännöllisen esitysluonnoksen valmisteluun. Saamelaiskäräjällä valmistui saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskeva selvitys. Käräjät jakoi opetusministeriön saamelaisten yhteiseen käyttöön osoittaman 240.000 euron kulttuurimäärärahan. Saamelaiskäräjien kautta maksettiin valtion talousarvion 600.000 euron määräinen avustus saamelaisten kotiseutualueen kunnille saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamiseen.

Eduskunnan erityisvaliokunnat ja niiden jaostot kuuluivat käräjien edustajia asiantuntijana kahdeksan kertaa ja ne saivat ilman kuulemista seitsemän kirjallista lausuntoa. Saamelaiskäräjät antoi kaikkiaan 42 lausuntoa, teki kahdeksan aloitetta tai esitystä ja laati seitsemän kannanottoa, lausumaa tai muistiota. Käräjien edustajat osallistuivat 20:n kansallisen ja kuuden ylikansallisen pysyväisluontoisen toimielimen toimintaan sekä 50:een yksittäiseen tilaisuuteen kotimaassa ja kahteen ulkomailla.

Saamelaiskäräjien edustajat olivat mukana valtiopäivien avajaisissa ja sen edustaja otti osaa evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen työhön. Käräjät oli mukana YK:n uuden ihmisoikeusneuvoston ensimmäisessä kokouksessa ja osallistui arktisen neuvoston ulkoministerikokoukseen. Kertomusvuonna pidettiin aikaisemman käytännön mukaisesti Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaisasioista vastaavien ministerin ja näiden maiden saamelaiskäräjien puheenjohtajien kokous, jonka yhteydessä jaettiin ”Kultakieli”-palkinto. Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskäräjät käsitelivät saamelaisten parlamentaarisisessa neuvostossa saamelaisille yhteisiä asioita. Käräjien edustajat osallistuivat myös saamen kielten yhteispohjoismaisen Saamen kielilautakunnan toimintaan

2. SAAMELAISTEN PERUSOIKEUKSIEN JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN

Valtiosääntöoikeudelliset puitteet saamelaisten alkuperäiskansan oikeudelle ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) niitä koskevaan itsehallinnon perustalta saamelaisten kotiseutualueella (PL 121.4 §) on nykyisin turvattu perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Saamelaisten kulttuuri ymmärretään perustuslaissa laajasti kulttuurimuotona, johon kuuluu myös heidän maankäyttönsä perinteisten elinkeinojen harjoittamiseksi. Julkisen vallan tehtävänä on puolestaan turvata ja edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (PL 22 §).

2.1. Saamelaiset alkuperäiskansana. Huolimatta yhtäläisyyksistä vähemmistöjen kanssa alkuperäiskansat eroavat kansainvälisten sopimusten mukaan vähemmistöistä seuraavissa suhteissa. Alkuperäiskansalla on

historiallinen, nykyaikaan jatkunut erityinen suhde tietyn alueen maahan ja luonnonvaroihin omaleimaisen kulttuurimuotonsa ja elämäntapansa perustana. Alkuperäiskansa on myös säilyttänyt omia perinteisiä instituutioitaan kuten kolttasaamelaiset kyläkokouksensa. Kun vähemmistöoikeudet on tavallisesti muotoiltu yksilön oikeuksiksi, ovat alkuperäiskansaoikeudet suuressa määrin yhteisöllisiä, kansalle kuuluvia oikeuksia. Alkuperäiskansalle erityisesti kuuluva oikeus on itsemääräämisoikeus. Saamelaisten oikeuksien yhteisöllinen luonne ja saamelaisten itsehallinto ilmenevät suoraan perustuslaistamme, maankäyttöoikeudet ja saamelaisten perinteiset instituutiot puolestaan perustuslain perusteluista.

Suomi on valtiosääntöoikeudellisella tasolla tunnustanut saamelaisten erillisen aseman alkuperäiskansana, mutta hallitus kohtelee alkuperäiskansaa lähinnä alueellisena kielivähemmistönä. Ministeriöissä ja hallituksessa tieto saamelaisista ja heidän asemastaan ja oikeuksistaan alkuperäiskansana on useimmissa tapauksissa heikko, hallituksella ei vielä ole selkeää saamelaispoliittista linjaa eikä vakiintuneita hallinnollis-poliittisia menettelytapoja näiden asioiden hoitamiseksi.

Ministeriöiden ja ministerien tulisi säännöllisesti kuulla Saamelaiskäräjiä ajankohtaisista asioista.

Saamelaisia alkuperäiskansana koskeva useampivuotinen tiedotusprojekti tulisi panna vireille jo alkaneen YK:n alkuperäiskansojen toisen kymmenvuotiskauden alussa EU:n yhdenvertaisuutta koskevan teemavuoden aikana ja turvata rahoitus saamenkielisel lehdelle.

Saamelaisia koskevien asioiden valmistelun edistämiseksi valtioneuvoston yhteyteen tulisi nimittää saamelainen neuvotteleva virkamies.

2.2. Saamen kieli, saamenkieliset palvelut ja kouluopetus. Vuoden 2004 alusta voimaan tullutta saamen kielilakia (1086/2003) sovelletaan sekä valtion että kunnan viranomaisissa huolehdittaessa saamenkielisten palvelujen turvaamisesta. Saamen kielellä tarkoitetaan Suomessa puhuttavia saamen kieliä: inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea. Unescon luokituksen mukaan kaikki saamen kielet ovat uhanalaisia kieliä, inarin- ja koltansaame erittäin uhanalaisia. Euroopan neuvoston ministerikomitea on vuonna 2004 suosittanut Suomea ryhtymään välittömiin toimenpiteisiin varmistaa vakavasti häviämistä vaaran alaisena olevien inarin- ja koltansaamen kielten elinkelpoisuuden.

Perustuslakivaliokunta piti hallituksen toimenpidekertomuksesta 2005 antamassaan mietinnössä (PeVM 6/2006 vp) koskien valtioneuvoston kertomusta kielilainsäädännön soveltamisesta tarpeellisena, että valtioneuvosto toteuttaa kertomuksessa selostetut toimenpiteet ja selvitykset selvittämällä mm. uhanalaisten saamen kielten todellista tilannetta yhteiskunnan eri sektoreilla.

Valtionvarainvaliokunta totesi vuoden 2006 valtion talousarvioesityksestä antamassaan mietinnössä (VaVM 45/2005 s.73/I), että saamen kielen toimistolla on tällä hetkellä resurssit kuuden kielityöntekijän palkkaamiseen. Valiokunta katsoi aiemman kantansa mukaisesti, että tätä määrää on tehtäviin nähden pidettävä riittämättömänä.

Saamen kielilain paremmaksi toteutumiseksi saamelaisten kulttuuri-itsehallinnolle osoitettua valtionavustusta tulisi lisätä kolmen uuden kielenkääntäjän viran perustamiseen tarvittavalla määrällä (100.000 euroa).

Kaikkien saamen kielten ja varsinkin erittäin uhanalaisessa asemassa olevien koltansaamen ja inarinsaamen turvaamiseksi tulisi laatia erityiset kielen elvytysohjelmat.

Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi valtion talousarviossa vuodesta 2004 lähtien ollut 600.000 euron avustus on edistänyt saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien toteutumista. Avustus on valtion talousarviossa määrätty jaettavaksi saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille. Vaikka järjestely toteuttaa saamelaisten perustuslaillista itsehallintoa saamelaisten kotiseutualueella, järjestely on kuitenkin epävarmalla perustalla, koska asiasta ei ole säädetty laissa. Euroopan neuvoston ministerikomitean mukaan (2004) toimiin on ryhdyttävä saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi. Saamelaiskäräjät esittää, että sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annetun lain (733/1992)

19d §:ään lisätään uusi 4 momentti: ”Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi voidaan valtionavustus myöntää täysimääräisenä maksettavaksi saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille.”

19e §:n 1 momentin toiseen virkkeeseen lisätään: Hakijana voi olla joko kunta tai kuntayhtymä taikka saamelaisten kotiseutualueella saamelaiskäräjät.

Saamenkielisen päivähoidon turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella tulisi lasten päivähoidosta annettuun lakiin (36/1973) sisällyttää seuraavat periaatteet:

Saamenkielisen päivähoidon kehittämiseksi kunnille myönnetään täysimääräistä valtionavustusta saamelaiskäräjien kautta. Valtionavustuksen myöntäminen ei ole sidottu lapsiryhmän kokoon.

Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielistä opetusta ei ole mahdollista saada peruskoulun kaikissa oppiaineissa puhumattakaan lukiota ja aikuiskoulutuksesta. Suurin osa saamelaisoppilaista asuu lisäksi saamelaisalueen ulkopuolella ja jää opetusta ja sen rahoitusta koskevan lainsäädännön vuoksi kokonaan ilman saamenkielistä ja saamen kielen opetusta (yli 50% näistä oppilaista). Perustuslakivaliokunta piti tässä edellä mainitussa mietinnössään (PeVM 6/2006 vp) tarpeellisena, että valtioneuvosto saamenkielisten kielenoppimisen varmistamiseksi selvittää mahdollisuuksia pätevien opettajien ja mielenkiintoisen oppimateriaalin saamiseksi sekä opettajankoulutuksessa tehostaa vähemmistötietouden opettamista.

Valtioneuvoston tulisi yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa käynnistää pikaisesti selvitys saamelaisopetuksen ja saamenkielisen varhaiskasvatuksen tilanteesta, tarpeista ja rahoituksesta koskien koko maata. Saamelaiskäräjien vaikutus- ja päätösvaltaa saamen kansan opetuksessa tulee lisätä ja osoittaa Saamelaiskäräjille vuosittain varat opetuksen kehittämiseen, arviointi- ja tiedotustehtäviä varten.

Oppimateriaalin tuottamiseen osoitettu määräraha ei riitä eri koulutusasteiden ja eri saamen kielten tarpeisiin. Määrärahaa tulisi lisätä esiopetuksen, lukion ja ammatillisen koulutuksen osalta. Uutta teknologiaa hyödyntäviä materiaaleja kuten ATK-opetusohjelmia sekä av-materiaaleja tulisi valmistaa nykyistä enemmän. Virtuaaliopetuksen tueksi tulee valmistaa web-opetussivustoja ja -materiaaleja.

Saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseksi osoitettavaa määrärahaa tulisi korottaa materiaalitarpeen mukaisesti tasolle, joka mahdollistaisi monipuolisten materiaalien tehokkaan tuottamisen eri koulutusasteiden tarvetta varten.

2.3. ILO:n alkuperäiskansasopimus ja saamelaisten oikeudet maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoihin. Suomi ei ole vielä voinut ratifioida ILO:n alkuperäiskansasopimusta n:o 169, koska lainsäädäntömme ei katsota vastaavan sopimuksen määräyksiä saamelaisten maahan, veteen ja luonnonvaroihin kohdistuvien oikeuksien osalta.

Kertomusvuonna oikeusministeriössä valmistui saamelaiskäräjien myötävaikutuksella valtion talousarvioon vuodelle 2006 sisältynyt saamelaisten maa-, vesi- ja elinkeino-oikeuksia koskeva lainsäädännöllinen hanke luonnokseksi laiksi maankäyttöoikeuden turvaamisesta saamelaisten kotiseutualueella ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. Perustuslain mukaiseen saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvat saamelaisten perinteiset elinkeinot kuten poronhoito, kalastus ja metsästyminen. Pääministeri Vanhasen kokoama epävirallinen ministerityöryhmä seurasi hanketta ja määritteli sen linjaukset vastauksessaan kirjalliseen kysymykseen (KK 228/2006 vp) maahan ja perinteisiin elinkeinoihin liittyvien oikeuksien järjestämisestä saamelaisten kotiseutualueella. Valmista esitysluonnosta ei kuitenkaan ennätetty lähettää lausunnolle niin, että esitys olisi voitu antaa eduskunnalle vielä tämän vaalikauden aikana.

Suomi oli kuitenkin - tarkoituksella saada edustajansa YK:n ihmisoikeusneuvostoon - ennättänyt keväällä 2006 antaa YK:n yleiskokoukselle lupauksen siitä, että ILO:n alkuperäiskansasopimuksen määräysten täyttämiseksi hallitus antaa syksyllä 2006 kyseisen hallituksen esityksen eduskunnalle. Suomi sai edustajansa YK:n ihmisoikeusneuvostoon, mutta lupaus jäi täyttämättä.

Yhdenvertaisuuslain (21/2004) eduskuntakäsittelyssä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta kiinnitti viranomaisten erityistä huomiota saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana ja saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin. Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinojaan kuten poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa. (TyVM 7/2003 vp s. 5-6). Saamen alkuperäiskansan yhdenvertainen kohtelu muiden kansalaisryhmien kanssa tulisi turvata

sisällyttämällä oikeusministeriön valmisteleva lakiluonnos vuoden 2007 eduskuntavaalien jälkeen muodostettavan Suomen hallituksen hallitusohjelmaan ja saattamalla esitys eduskunnan käsiteltäväksi ILO:n alkuperäiskansasopimuksen nro 169 ratifioimista ajatellen.

3. SAAMELAISKÄRÄJÄT JA SAAMELAISTEN ITSEHALLINTO

3.1 Toimitilat. Saamelaiskäräjät suunnittelee saamelaiskulttuurikeskuksen rakentamista Inarin kirkonkylään. Kulttuurikeskukseen on kaavailtu toimitilat Saamelaiskäräjille ja muille hallinnollisille

toiminnoille sekä tiloja saamelaiselle opetus- ja tutkimustoiminnalle, kulttuuritoiminnoille sekä elinkeinon kehittämistoiminnoille. Nämä eri osatoiminnot yhdessä muodostavat toimivan ja ehjän kokonaisuuden. Eduskunnan valtiovarainvaliokunta on viidesti ottanut myönteisesti kantaa kulttuurikeskushankkeeseen ja todennut muun muassa, että ”hankkeen suunnittelun käynnistämisen edellyttämä rahoitus tulee turvata.” Valtiovarainvaliokunnan tuorein kannanotto sisältyy valtion vuoden 2007 talousarvioesityksestä annettuun mietintöön (VaVM 41/2006 vp), jossa valiokunta kiirehtii oikeusministeriötä selvittämään saamelaiskulttuurikeskushankkeen mitoituksen, ajoituksen ja rahoituksen mahdollisimman pian hankkeen hallinnollisen toimintamallin ja EU-rahoituksen käytön ratkaisemisen jälkeen. Eduskunta yhtyi kirjelmässään (45/2006 vp) valiokunnan kannanottoon hyväksyen samasanaisen lausuman asiasta.

Saamelaiskäräjät esittää, että hanke sisällytetään vuoden 2007 eduskuntavaalien jälkeen muodostettavan Suomen hallituksen hallitusohjelmaan ja siinä yhteydessä sovittaviin valtiontalouden kehyksiin, jotta keskuksen investointikulut ja sen valmistuttua myös ylläpito- ja toimintakulut saadaan otetuksi oikeusministeriön ja opetusministeriön menokehyksiin ja että hankkeen arkkitehtikilpailua varten otetaan 200.000 euron määräraha valtion vuoden 2007 lisätalousarvioon.

3.2. Saamelaiskäräjien resurssit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Eduskunta edellytti vastauksessaan saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien lakiehdotusten lepäämään jättämiseksi (EV 14.2.1995/HE 248/1994 vp) sivistysvaliokunnan lausuntoon viitaten hallituksen selvittävän, miten voitaisiin saamelaiskäräjien yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia edelleen kehittää ja turvata saamelaiskäräjille riittävät voimavarat tehtäviensä hoitamiseen. Sivistysvaliokunnan mukaan tuli selvittää Saamelaiskäräjien oikeus tehdä eduskunnalle annettavia aloitteita ja eduskunnalle annettava vuosittainen kertomus.

Hallitus selvittää yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa Saamelaiskäräjien resursseja ja yhteiskunnallista vaikuttamista koskevat asiat eduskunnan ponnen (1995) mukaisesti.

3.3. Saamelaisten itsehallinto palvelurakennemuutoksen yhteydessä. Perustuslakivaliokunta viittasi lausunnossaan (PeVL 37/2006) hallituksen esityksestä laiksi kunta- ja palvelurakennemuutuksesta sekä kuntajakolain muuttamisesta ja varainsiirtoverolain muuttamisesta saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevaan perustuslain säännökseen. Puitelakiin tuli lisätä uudistuksen suunnitteluun ja valmisteluun liittyvänä huomioon otettavana seikkana maininta saamelaisten perustuslaillisesta itsehallinnosta kieltään ja kulttuuriaan koskevissa asioissa saamelaisten kotiseutualueella. Lisäksi perustuslakivaliokunta korosti saamelaiskäräjäläissa säädetyn viranomaisten neuvotteluelvoitteen merkitystä uudistuksen toteutusta valmisteltaessa.

Viimeksi mainitusta lainsäädännöllisestä uudistuksesta huolimatta Saamelaiskäräjien itsehallinto viranomaisten neuvotteluelvoitteen kautta toteutuu vielä varsin puutteellisesti. Saamelaiskäräjät esittää, että *Saamelaiskäräjien toimintaedellytysten turvaamiseksi valtioneuvoston tasokorotus vuoden 2007 lisätalousarviossa, mikä auttaisi käräjien tiedotustoimintaa ja osallistumista saamelaisten parlamentaarisen neuvoston toimintaan.*

4. SAAMELAISET JA EUROOPAN UNIONI

Eduskunnan edellä (3.2) mainittuun lausumaan liittyen oikeusministeriö selvitytti saamelaiskäräjien yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä EU-asoiden valmistelussa (OM/LAVO:n julkaisu 2/1997 s. 96). Siinä tehtyyn esitykseen liittyen Saamelaiskäräjät esittää,

että valtioneuvoston ohjesäännön 26 §:n 3 momenttiin tehtäisiin lisäys, jonka mukaan EU-ministerivaliokunnassa kuultaisiin Saamelaiskäräjien edustajaa asiassa, joka koskee erityisesti saamelaisia alkuperäiskansana.

ja että EU:n toimintaan pyrittäisiin saamaan saamen alkuperäiskansaa edustava yhteispohjoismainen virkamies.

Puheenjohtaja

Pekka Aikio

Lakimiessihteeri

Heikki J. Hyvärinen